Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi/The Journal of Ottoman Literature Studies 35 (Aralık/December 2025), 305-314.
Araştırma Makalesi/Research Article. https://doi.org/10.15247/devdergisi.1775316

HAKÎM SENÂÎ'NİN FELEKLER ANLAYIŞININ Mİ'RÂCİYYE YAZIMINA ETKİSİ (ANADOLU SAHASI ŞEYHOĞLU MUSTAFA ÖRNEĞİ)

Zeynep ÖZEL | ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5838-9723 | *zeynepeksiozel@gmail.com*

Dr./ Doctorate

Atıf Bilgisi/Citation: Özel, Zeynep. "Hakîm Senâî'nin Felekler Anlayışının Mi'râciyye Yazımına Etkisi (Anadolu Sahası Şeyhoğlu Mustafa Örneği)". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 35 (Aralık 2025), 305-314. https://doi.org/10.15247/devdergisi.1775316 Özel, Zeynep. "The Effect of Hakîm Senâî's Perception of The Universe on The Wrıtıng of Mi'rājıyyahs in Turkish (The Example of Şeyhoğlu Mustafa)". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 35 (December 2025), 305-314. https://doi.org/10.15247/devdergisi.1775316

Geliş Tarihi/Date of Submission: 01.09.2025

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 18.10.2025

Yayım Tarihi/Date of Publication: 30.12.2025

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./ It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebiyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır/Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

ISSN: 1308-6553 **e-ISSN: 2792-0836**

ÖZET

Hz. Peygamber yüzyıllardır İslâmî Edebiyata ilham olan önemli bir kaynaktır. XI. yüzyıldan itibaren Türk İslâm edebiyatının gelişim sürecinde Kur'an-ı Kerim ve hadislerden ilham alarak edebi eserler telif edilmiştir. Bu geleneğin bir sonucu olarak, Hz. Peygamber'in mi'râcını anlatan müstakil eserlerin yanı sıra divânlarda, mesnevîlerin tertibinde mi'râciyye bölümleri de yer almaktadır. İslâm Edebiyatı alanında tespit edebildiğimiz, bir mesnevînin içinde bulunan ilk mi'râciyye, Fars Edebiyatında tasavvuf şiirinin babası olarak da anılan Hakîm Senâî'nin (ö.1131) *Hadîkat'ül-Hakîka* (*İlâhî-nâme*) adlı eserindeki mi'râciyyesidir. Daha sonra özellikle Fars ve Türk şairler bu geleneği devam ettirerek eserlerinde tevhid ve münâcat bölümünden sonra, mi'râciyye bölümüne de yer vermeye başlamışlardır. Klasik Türk Edebiyatı Anadolu sahası şairleri arasında, mesnevîsinde müstakil bir mi'râciyye bölümüne yer veren ilk şairlerden biri Şeyhoğlu Mustafa'dır. Bu çalışmamızda Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşîd-nâme* adlı eserinde bulunan mi'râciyyesindeki felekler bölümünde, Hakîm Senâî'nin etkisine yer verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mi'râciyye, Felekler, Hâkim Senâî, Şeyhoğlu Mustafa

THE EFFECT OF HAKÎM SENÂÎ'S PERCEPTION OF THE UNİVERSE ON THE WRITING OF MI'RĀJIYYAHS IN TURKISH

(THE EXAMPLE OF ŞEYHOĞLU MUSTAFA)

ABSTRACT

The Prophet is an important source of inspiration for Islamic literature for centuries. In the development process of Turkish Islamic literature since the XIth century, many works on the subject of the Prophet have been written by utilizing the Qur'an and hadiths. Many works have been produced in many genres with the love of the Prophet and his inspiration. As a result of this tradition, in addition to detached works describing the Prophet's mi'râj, there are also mi'râjiyya chapters in divans and in the organization of masnavîs. In addition, mi'râjiyya chapters are also noteworthy in many independent works written on different subjects. The first mi'râjiyya in a masnavi that we can identify in Islamic Literature is the mi'râjiyya of Hakîm Senâî (d.1131), also known as the father of Sufi poetry in Persian Literature, in his work Hadîkât'ül-Haqîkâ (İlâhî-nâme). Later, especially Persian and Turkish poets continued this tradition and started to include the mi'râjiyya section in their works after the tawhid and munajat sections. In this study, the influence of Hakîm Senâî on the section on the heavens in the mi'râjiyya of Şeyhoğlu Mustafa, one of the first poets among the Anatolian field poets of Classical Turkish Literature, who included an independent mi'râjiyya section in his masnavi, in his work Hurşîd-nâme, will be tried to be included.

Keywords: Mi'râjiyya, The Universe, Hakim Sanai, Sheykhoglu Mustafa

Giriş

Sîreti ve sûreti ile İslâmî edebiyata kaynak olan Hz. Peygamber (a.s) hakkında, özellikle XI. yüzyıl sonrasında Arap- Fars-Urdu ve Türk edebiyatında Kur'an-ı Kerim ile hadislerden ilhamla pek çok eser telif edilmiştir. Peygamber'in doğumu, şemâili, mucizeleri, gazaları, hicreti, sîreti ve sûreti hakkında manzum ve mensur eserler yazılmıştır (Çorak 2010: V).

Bu telif geleneğinin bir sonucu olarak, Hz. Peygamber'in mi'râcını anlatan müstakil eserlerin yanı sıra, divânlarda ve mesnevîlerin tertibinde mi'râciyyelere de yer verilmiştir. Bu çalışmamıza da kaynak olan, mesnevîlerde müstakil mi'râciyye bölümüne yer veren ilk müellif, 12.yüzyıl İranlı şairi Senâî'dir (ö.1131). Akabinde özellikle Fars ve Türk şairleri, Senâî'nin izini takip ederek bu geleneği devam ettirmişlerdir.

Hakîm Senâî 1071-2 yılında Gazne'de doğmuştur. Fars Edebiyatında manzum irfanî edebiyatın babası olarak bilinir ve haleflerine de ilhâm olan Senâî ile irfânî şiir geleneği, Senâî'den öncesi ve Senâî'den sonrası diye ikiye ayrılır (Safâ 1990: 552).

Farsça Türkçe Mesnevîlerde Mi'râciyyeler (12.-15.yüzyıl) adlı doktora tezimizi hazırlarken, ilk dönemlerden itibaren tarayabildiğimiz mesnevîler arasında, müstakil bir mi'râciyye bölümüne, Hakîm Senâî'nin *Hadîkatü'l-Hakîka* (*İlâhî-nâme*) adlı mesnevîsinde rastlamıştık (*Hadîkatü'l Hakîkâ* h.ş.1397 / B: 2333-2375). Senâî'nin nücum ve astronomi ilmindeki yetkinliğinin, böyle müstakil bir mi'râciyye bölümünü yazma konusunda, ona ilham olduğu düşünülebilir. Ayrıca Senâî, *Seyru'l-ibâd* mesnevîsinde manevî olarak bir yükselme deneyimi yaşadığından bahsetmektedir (Salmânî 1998: 71). Şair bu manevî deneyiminden de ilham alarak, astronomi bilgisi ve irfani birikimiyle mi'râciyyesinde felekleri renkli bir şekilde ele almıştır. Bu yöntem Fars ve Türk şairlerin mi'râciyyelerine de etki etmiştir.

Arap Edebiyatında mi'râc hadisesisi, Ka'b b. Züheyr'in Kasidetü'l Bürde içinde yer alan on bir beyitte olduğu gibi yalın ve müstakil bir bölüm olmadan ele alınmaktaydı (El-Mısrî, 2005). Ayrıca İmam Gazzalî *Meariciü'l-Kuds fi Medarici Ma'rifeti'n-Nefs* adlı eserinde, Necmüddîn el-Gaytî, Abdullatif el-Karamânî gibi isimler de eserlerinde mi'râc hadisesine yer vermişlerdir (Arslan 2021: 119).

Ancak Arap şairler mi'râc hadisesini tenzih edici bir üslûpla ele almışlar ve mi'râc tasvirlerinde ihtiyatlı bir dil kullanmışlardır.

Örneğin döneminin Hasan b. Sabît'i olarak bilinen Yahya b. Sarsârî'nin (ö.1258) mi'râc hadisesine değindiği beyitlerinden biri şöyledir:

ما سار فی ظهر البراق معَظَّماً \ الی أن علا السبع الطرائق فاقترب

اما استبشر السبعُ الطباقُ اهلها \ به ورأی الآیات و اخترق الحُجُب

(El-Mısrî 2005: 34).

(Burak'ın sırtına bindi havalandı / / Yedi mertebeyi gördü yaklaştı

Yedi kat gök ehli onunla sevindi / O da ayetleri gördü kalktı perdeleri)

Bağdat'ta yaşayan Yahya b. Sarsârî'den yaklaşık 100 yıl önce tasavvuf ekollerinden vecd halinin etkisindeki Horasan tavrının ortaya çıktığı Horasan bölgesinde yaşayan Hakîm Senâî, mi'râciyye yazımına farklı bir boyut kazandırmıştır. Senâî, felekler ve gezegenlerin, mitolojik özellikleri ile Hz. Peygamber'i göksel bir şölenle, coşkuyla karşıladıklarını tahayyül eder.

Hakîm Senâî'den sonra, 12. yüzyıl şairi Genceli Nizâmî *Penc Genc* diye bilinen hamsesindeki mesnevîlerinde müstakil mi'râciyye bölümüne yer vermiştir. Nizâmî, *Mahzenu'l-Esrâr, Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnun, Heft Peyker ve İskender-nâme* isimli mesnevîlerden oluşan hamsesindeki mi'râciyyelerde, astronomi bilgisini de kullanarak bol edebi sanatlı, hayal gücü geniş bir üslup kullanmış ve Senâî'nin öncülüğünde başlayan mi'râciyyelerde astronomik motiflerin kullanımını zenginleştirerek halefi olan Emir Hüsrev-i Dihlevî, Hacû-yi Kirmânî, Molla Câmî gibi şairleri etkilemiştir (Özel 2024).

Klasik Türk Edebiyatı Anadolu sahasında, mesnevîlerinde müstakil bir mi'râciyye bölümüne yer veren ilk şairlerden olan *Garîb-nâme* adlı eseriyle Âşık Paşa (Âşık Paşa 2000) ile *İskender-nâme* adlı mesnevîsinde Ahmedî (Ahmedî 2019), Hakîm Senâî'den daha sade ve tenzih edici bir üslûp ile mi'râc hadisesini ele almışlar ancak feleklerin mitolojik özelliklerine değinmemişlerdir. Ahmedî ile aynı dönemlerde yaşamış olan Şeyhoğlu Mustafa, Ahmedî

tarafından, eserlerinde Farsça çeviri beyitlere yer verdiği yönünde eleştiriye maruz kalmıştır (Yavuz 2010: 88). Şair *Hûrşîd-nâme* adlı mesnevîsindeki mi'râciyye bölümünde Senâî'ye benzer bir tarzda feleklere yer vermiştir. Sonraki dönemlerde Hamdullah Hamdî, Behiştî Sinân, Lami'î Çelebi gibi şairler, mi'râciyyelerinde Şeyhoğlu Mustafa'dan daha özgün ve zengin teşbihlerle felekleri ele almışlardır. Şeyhoğlu Mustafa Senâî'den açıkça etkilenmiştir. *İlâhî-nâme* olarak da bilinen *Hadîkatü'l-Hakîkâ* adlı mesnevîsine vakıf olduğunu ve Senâî'nin geleneğini devam ettirerek ruhunu şâd eylemek istediğini şu beytinden anlayabiliriz:

İlāhī-nāmede eydem ḳalanın

Sevindürem senāyīnüñ revanın

(Şeyhoğlu Mustafa / B.7474).

Şeyhoğlu Mustafa'nın 1340 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Adı Mustafa'dır. Tezkireci Sehî Bey Şeyhoğlu'nu, Şeyhî'nin yeğeni Cemâlî ile karıştırmış ve bu yanlış 1926'da düzeltilmiştir. İyi bir tahsil görerek Arapça ve Farsça öğrenen Şeyhoğlu, *Hurşîdnâme*'yi Germiyan Beyi Süleyman Şah adına yazmaya başladıysa da onun ölümü üzerine eseri Yıldırım Bayezid'e takdim ederek hükümdarın çevresine girmiştir (Yavuz 2010: 88).

Eserleri: *Kenzü'l-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ*, *Hurşîd-nâme (Hurşîd ü Ferahşâd)*, *Merzübân-nâme Tercümesi*, *Kâbûsnâme Tercümesi* (Yavuz 2010: 89).

Birbirlerini görmedikleri halde âşık olan Mağrib padişahının oğlu Ferahşâd ile Acem Şahı Siyâvuş'un kızı Hurşîd'in engellerle dolu aşk hikâyesinin anlatıldığı bu mesnevî, müstakil bir mi'râciyye bölümü içermektedir. Eserde mi'râciyye bölümünün ardından bir na't ve dört halifeye övgü bölümü yer almaktadır (Ayan 1979).

1.Klasik Edebiyatta Felekler:

Klasik kaynaklarda İskenderiyeli astronom, matematikçi, coğrafyacı olan Ptolemais'e (İslâm kaynaklarındaki adıyla Batlamyus) dayanan eskilerin inanışına göre, her gök katında bir gezegen bulunuyordu (Aydın 1992: 197). İlk mi'râciyye şairi Hakîm Senâî Batlamyus sistemindeki sıralamayı ölçü alsa da birebir bu sıralamaya sâdık kalmaz:

Tablo 1. Batlamyus'un Felekler sıralaması:

Birinci Felek:	Ay
İkinci Felek:	Utârîd (Merkür)
Üçüncü Felek:	Venüs (Zühre)
Dördüncü Felek	Güneş
Beşinci Felek:	Mars (Mirrîh)
Altıncı Felek:	Jüpiter (Müşteri
Yedinci Felek:	Saturn (Zuhâl)

Senâî ise hangi feleğin hangi katta olduğuna yer vermeden mi'râciyyesinde sırasıyla feleklere şöyle yer vermektedir:

Tablo2. Senâî'nin mi'râciyyesinde felekler sıralaması

Birinci Felek:	Venüs (Zühre)
İkinci Felek:	Merih
Üçüncü Felek:	Müşteri (Jüpiter)
Dördüncü Felek	Utarîd (Merkür)
Beşinci Felek:	Güneş

Altıncı Felek:	Saturn (Zuhâl)
Yedinci Felek:	Ay

Şeyhoğlu Mustafa da felekleri Senâî gibi mitolojik özellikleriyle ele alırken feleklerin sıralamasında Batlamyus'un sistemini temel almaktadır ancak Satürn (Zûhâl) ve Jüpiter'in yerini değiştirmiştir:

Tablo 3. Şeyhoğlu Mustafa'nın Felekler Sıralaması

Birinci Felek:	Ay
İkinci Felek:	Utarîd (Merkür)
Üçüncü Felek:	Venüs (Zühre)
Dördüncü Felek	Güneş
Beşinci Felek:	Mars (Mirrîh)
Altıncı Felek:	Saturn (Zuhâl)
Yedinci Felek:	Jüpiter (Müşteri)

Eskilerin inanışına göre dünya hareketsiz bir şekilde evrenin merkezinde durmaktadır. Dünyanın etrafını soğan zarları gibi kat kat kuşatmış gök tabakalarının her biri bir yıldıza aittir. Felekler dünyaya yakınlıklarına göre şöyle sıralanmış olup ilk yedi felekte şu yedi gezegen (seb'a-i seyyâre) bulunmaktadır: Birinci felekte ay, ikincide Utârid (Merkür), üçüncüde Zühre (Venüs), dördüncüde güneş, beşincide Mirrîh (Merih, Mars), altıncıda Müşteri (Bercis, Jüpiter), yedincide Zühal (Keyvan); sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleğidir. Bu felekte birer burç halinde sabit yıldızlar toplanmıştır ve adına "kürsî" denmektedir. En dışta olan ve ötekilerin hepsini içine alan dokuzuncu feleğe, bu durumundan dolayı "felekü'l-eflâk" ve "felek-i a'zam" (çarh-ı a'zam) adı verilmiştir (Kutluer 1995: 303).

1.**1. Birinci Felek**:

Kaynaklara geçtiğine göre Hz. Peygamber mi'râca yükseldiği gece, her sema katında sırasıyla Âdem, Îsâ, Yûsuf, İdrîs, Hârûn ve Mûsâ peygamberlerle görüştükten sonra Beytü'l-mamûr'un da yer aldığı yedinci semâda Hz. İbrahim ile buluşmuştur. Cebrail ile Hz. Peygamber ilk gök katında Hz. Âdem ile karşılaşmış ve Hz. Âdem Hz. Peygamber'e selam verip hayır duada bulunmuştur (Kadı İyaz 1977: 178).

Hakîm Senâî, Hakîkât-i Muhammediyeyi anımsatır bir şekilde Hz. Âdem ve Hz. Peygamber'in birbirinden doğduğunu işlerken Hz. Adem'e yer verir:

زاده از یکدیگر به علم به دم \ آدم از احمد، احمد از آدم

(Senâî / B. 2354)

(Birbirinden doğdular-geçtiler bu aleme \ Ahmed Adem'den, Adem Ahmed'den)

Senâî her feleğe tek bir mısra'da yer verir ve ilk felek olarak vurgulamasa da, ayın parlaklığını ve alnındaki süsünü Hz. Peygamber'in gelişine bağlayarak hüsn-i tâlîl yapar:

نقش پیشانی قمر، نامش

(Senâî / B.2363)

(Ay'ın alnındaki süs ise onun adıydı)

Şeyhoğlu Mustafa ise ayı birinci felekte ele alırken, Hz. Peygamber'in ayı ziyaret ettiğini, ayın da Hz. Peygamber'in adımıyla lütûf bulduğunu söyler ve Senâî gibi ayın güzelliğini, parlaklığını, süsünü Hz. Peygamberin üzerine adım atmasına bağlar:

ay ayağına düşdi buldı minnet

tağılmak tīz erişmek lütf u zīnet

(Şeyhoğlu Mustafa / B. 196).

1.2.İkinci Felek

Hadis-i Şeriflerde geçtiğine göre Hz. Peygamber ikinci gökte Hz İsa ve Hz. Yahya ile görüşmüştür. Ancak genellikle mi'râciyye şairleri Hz. Yahya'ya değinmemiştir. Hacû-yi Kirmânî gibi şairler hangi gök katında olduğunu belirtmeksizin Hz. İsa'ya yer vermiştir (Hacû-yı Kirmânî h.ş.1370: 6).

Şairleri genellikle adı geçen peygamberlerden ziyade ikinci felekte yer aldığına inanılan ve kâtip olarak tahayyül edilen Utârid üzerinden bu feleği ele alır. Şiir, muhasebe ve yazının pîri sayılan Utârid, Yunan mitolojisine göre Merkür'e tekabül etmektedir (Onay 1996: 487). Mizâcı kuru ve soğuktur. Bir adı da Hermes'tir. Diğer yıldızların etkisinde kalarak münafık tabiatlı olduğuna inanılır. Hâkim Senâî bu felekte de bulunduğu katı vurgulamadan Utârid için ok anlamına da gelen تیر kelimesini tevriyeli olarak kullanmıştır. Ok aynı zamanda Utârid'in sembolüdür:

چون کمان خم گرفته تیر او را

(Senâî / B. 2361).

(Utarid ise (kemâli) karşısında yay gibi eğildi.)

Şeyhoğlu Mustafa da Utarid'in Hz. Peygamber'in gelişiyle kendine çeki düzen verdiğini tahayyül eder:

'uṭārid gördi vü itdi terāzū

söz ü zīreklig ü tedbir ü bāzū

(Şeyhoğlu Mustafa / B. 197)

1.3. Üçüncü Felek

Ana kaynaklara göre mi'râc hadisesinde Hz. Peygamber göğün üçüncü katında Hz. Yusuf ile karşılaşmıştır. Enes b. Mâlik'in rivayetine göre Hz. Peygamber üçüncü kat göğe çıktığında, diğer katlarda olduğu gibi Cebrâil kapıyı çalmış kim olduğu sorulunca Hz. Peygamber ile birlikte olduğunu ve ona peygamberlik geldiğini söyledikten sonra kapı açılmış, Hz. Yusuf onları karşılamıştır. Hz. Peygamber onun hakkında şöyle demiştir: "Baktım ki kendisine güzelliğin yarısı verilmiş. Bana merhaba dedi ve hayır duada bulundu" (Kadı İyaz 1977: 178).

Ancak Şeyhoğlu Mustafa da, Hakîm Senâî ve halefi mi'râciyye şairleri gibi Hz. Peygamber'in üçüncü felekte Hz. Peygamberin Zühre/Venüs'e uğradığını tahayyül etmiştir. Nücûm ilmine göre üçüncü gökte yer alan Zühre'nin Kervankıran, Çobanyıldızı gibi adları da vardır. Edebiyatta bir adı da Nahîd'dir. Tabiatı soğuk ve nemlidir. Yeşil renk bu yıldıza mensuptur. Ayş u işret, müzik ve eğlenceye düşkünlük, rikkât gibi özellikleri vardır (Onay 1996: 510). Mi'râciyye şairlerinin en renkli şekilde ele aldığı motiflerden biridir. Senâî, neşesi ile bilinen Nahîd'in (Venüs) hüzün yılının ardından mi'râca yükselen Hz. Peygamber'in kederinden etkilenişine yer verir:

کرده ناهید از غمش توبیخ

(Senâî / B.2360)

(Zühre yıldızı kederli haline eseflendi)

Şeyhoğlu Mustafa ise Zühre'nin bu neşesini ve süslenmesini Hz. Peygamber'in gelişinden duyduğu sevince bağlayarak hüsn-i talîl yapar:

Kemişdi zöhre çün buldı küşādī

Bezek ü ḫulḳ u sevgü zevk ü şādī

(Şeyhoğlu Mustafa / B.198).

1.4. Dördüncü Felek

Hadis kaynaklarına göre Hz. Peygamber o gece göğün dördüncü katında İdrîs Peygamber ile karşılaşmıştır (Yavuz 2020: 132). Cenâb-ı Hak Meryem Suresinde Hz. İdrîs hakkında "Onu biz yüksek bir yere re'f ettik" buyurmuştur. Bu yüce makama dair farklı görüşlerler bulunmaktadır. Müfessirlerden bazısı, Hz. İdrîs hayattayken altıncı göğe kadar yükseltilip ruhunun da orada kabzedildiğine inanmaktadır. Bazı müfessirler ise Hz. İdrîs'in bir melek aracılığıyla dördüncü göğe çıkarıldığına ve ruhunu da orada teslim ettiğine inanmaktadır. İşte zikredilen yüce

makam burasıdır (Harman 2000: 478). Farsça mesnevîlerinde mi'râciyye bölümüne yer veren Emir Hüsrev-î Dihlevî, Hacû-yi Kirmânî, Attâr-ı Nişâbûrî gibi şairler mi'râciyyelerinde Hz. İdrîs'e değinseler de genelde şairler dördüncü felekte güneşe yer vermeyi tercih etmişlerdir. Güneş nücûm ilmine göre kuvvet, kahır, iffet, rikkat gibi özellikler taşımaktadır (Onay 1996: 246). Hâkîm Senâî güneşi Hz. Peygamber'in büyüklüğü karşısında, ancak saçındaki bir süs/boncukmuş gibi küçücük kaldığını tahayyül eder:

قرص خورشید مهرهٔ گیسوش

(Senâî / B.2362)

Bir süs gibi saçında güneşin yuvarlaklığı

Şeyhoğlu Mustafa ise Hz. Peygambere âşık olan güneşin o güzellik ve yücelik uğruna kendini feda edişini tasvir eder:

Güneş kıldı fidī çün oldı 'āşık

Güzellik yücelik baylıḳ yaraşıḳ

(Şeyhoğlu Mustafa /B.199)

1.5. Beşinci Felek

Rivâyetlerde yer aldığına göre Hz. Peygamber beşinci gökte Hz. Harûn ile karşılaşmıştır (Yavuz 2020: 132). Farsça mesnevîlerdeki mi'râciyyelerde Hz. Harun'a yer verilmemiştir. Ancak Türkçe mesnevîlerde Behişti Sinân (ö.1511-12) *Mihr u Müşterî* mesnevisindeki mi'râciyyesinde Hz.Harun'a yer vermiştir (Behişti Sinân / B: 289). Mi'râciyye şairleri genellikle nücûm ilminde beşinci gökte olan Mirrîh/Merih/Mars/Behrâm' a yer vermişlerdir. Mirrîhin savaş, başarı, güç, kuvvet, inat ve gururun temsilcisi olduğuna inanılır (Onay 1996: 357).

Mi'râciyye şairleri beşinci gökte Behrâm/Mirrih'e yer vererek mitolojik özelliklerine telmihler yapmışlardır. Örneğin Senâî Mirrîh'in savaşçı olmasının sebebini, Hz. Peygamber'in kahramanlıklarının tarihini okumasına bağlar ve yukarda ilk mısrası yer alan Nahîd /Zührenin ikinci mısrasında Mirrîh'e yer verir:

خوانده تاریخ هیبتش مرّیخ

(Senâî / B.2360)

(Merih heybetinin tarihini okudu)

Şeyhoğlu Mustafa ise kahramanlığıyla bilinen Merih'in asıl kahraman olan Hz. Peygamber'in yüceliği karşısında kendini feda edişini konu alır:

Fidī merrīḫ öñinde buldı çün uç

arılıḳ aylıġ u fetḥ ü zafer güç

(Şeyhoğlu Mustafa / B. 200)

1.6. Altıncı Felek

Hadis-i şeriflerde rivayet edildiği üzere Hz. Peygamber altıncı semâda Hz. Musa ile buluşmuş ve Hz. Musa ona "Merhaba" diyerek hayırlı dualarda bulunmuştur (İbn-i Hişâm 2006: 56). Farsça mesnevî şairlerinden Attâr, *İlâhî-nâme*'de (Attar/ B: 229), Türk şairlerden de Behişti Sinân *İskender-nâme*'de mi'râciyyelerinde Hz. Musa'ya yer veren şairlerdendir (Behişti Sinân / B: 83). Jüpiter'in Müşteri, Bircis, Kâdi-i felek gibi isimleri de vardır. Mitolojik olarak din, ilim, hayâ, tevazu, kerem, akıl fesahat özelliklerinin temsilcisidir. Eski metinlerde vezirler, âlimler, hâkimler bu yıldıza benzetilmiştir (Onay 1996: 371).

Mi'râciyye şairleri, diğer gök katlarında olduğu gibi, altıncı gökte yer alan Hz. Musa'dan ziyade Müşteri/Jüpiter'in adalet ve yönetici olma özelliklerine telmihler yaparak ele almışlardır.

İlk mi'râciyye şairi Senâî, ilmin, adaletin sembolü olan Jüpiter gezegeninin Hz. Peygamber'in adaletinden ilham alarak bu özelliğe sahip olduğunu söylemiş ve hüsn-i tâlîl yapmıştır. Senâî'nin Müşterî'yi bu şekilde ele alışı, sonraki

şairlere de ilham olmuştur (Özel 2024: 243). Senâî yukarıda geçen Utârid'den önceki mısrasında Jüpiter/Bercis'e yer vermiştir:

بوده برجیس چون دبیر او را

(Senâî / B. 2361)

(Müşteri onun kâtibi / yardımcısı gibiydi)

Şeyhoğlu Mustafa ise Müşteri ve ödemek arasında leff ü neşr yaparak, Müşteri'nin görevini ifâ edip bedelini ödeyerek felah bulduğunu ve vefa, adalet gibi özelliklerini Hz. Peygamber vesilesiyle böylece elde ettiğini söyleyer:

ödedi müşterī çün buldı iflāh

vefa vü ṣıdḳ u 'adl ü dīn ü ıṣlāḥ

(Şeyhoğlu Mustafa / B.202)

1.7.Yedinci Felek

Hadis-i şeriflerde yedinci semada, Hz. Peygamber'in sırtını Beytü'l-ma'mûr'a dayamış bir vaziyette İbrahim ile görüştüğü yer alır (Kadı İyaz 1977: 179). Nücûm ilmine göre Satürn-Zühâl gezegeni cahil ve yalancı olarak bilinir. Kırmızı rengiyle tanınan Zühâl gezegeni, Senâî'ye göre yanağının rengini Hz. Peygamber'den almıştır:

رنگ رخسارۀ زحل، کامش

(Senâî / B. 2363)

(Satürn yanağının rengini onun ağzından aldı)

Şeyhoğlu Mustafa ise mitolojik olarak kötü özellikleriyle bilinen Zühâl'in, Hz. Peygamber'in yüce özellikleri karşısında hayret ve vecde gelerek edebini takınışını işler:

züḥal virdi çü buldı vecd ü ḥayret

vaḳār u ḥıfẓ u heybet ẕihn ü fikret

(Şeyhoğlu Mustafa/ B. 201)

Ana kaynaklarda Hz. Peygamber'in yedinci gök ve Beytü'l-ma'mur'dan sonra, yaprakları fillerin kulaklarına, meyveleri ise testilere benzeyen bir ağaç olan Sidretü'l-münteha'ya götürüldüğü yer alır ve ardından Necm sûresi 8. ve 9. ayette yer alan "8. Sonra yaklaştıkça yaklaştı / 9. Öyle ki iki yay ucu kadar hatta daha yakın oldu"[1] ayetine uygun olarak iki şair de Hz. Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'a yakınlığını işleyerek mi'râciyye bölümünü bitirirler.

Sonuç

Ana kaynaklara göre Hz. Peygamber bir gece, Cebrâil eşliğinde Burak ile önce Mescid-i Aksâ'ya getirilip orada peygamberlere namaz kıldırmış, her bir gök katında Âdem, Îsâ, Yûsuf, İdrîs, Hârûn ve Mûsâ peygamberlerle görüştükten sonra Beytü'l-ma'mûr'un bulunduğu yedinci semada Hz. İbrâhim'le buluşmuştur. Sidretü'l-müntehâ denilen yere vardıklarında yazıcı meleklerin kalem cızırtılarını duymuş ve Allah'ın huzuruna çıkmıştır. 12. yüzyılda Gazneliler dönemi Horasan bölgesinde yaşayan Hakîm Senâî, ilk kez seleflerinden farklı olarak *Hadikâtü'l-Hakîka* isimli mesnevisinde müstakil bir bölüm halinde yazdığı mi'râc hadisesini, felekler üzerinden ele almış ve feleklerin mitolojik özelliklerine de yer vererek, Hz. Peygamberin ziyaretiyle, yedi felekte meydana gelen değişim ve güzelliklere değinmiştir. Onu takip eden Nizâmî, Şirvânî, Dihlevî gibi şairler de bu yöntemi geliştirerek şiirlerinde kullanmıştır.

[1] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Necm-suresi/4789/5-18-ayet-tefsiri

Anadolu sahasında, Türkçe mesnevî yazıcılığında, eserlerinde müstakil olarak mi'râciyye bölümüne yer veren Âşık Paşa ve Ahmedî, feleklere değinse de Senâî gibi mitolojik özelliklerine değinmemişlerdir. Türkçe mesnevîlerde, Senâî'ye benzer şekilde mi'râciyyesinde mitolojik özellikleri ile feleklere yer veren ilk şair, tespit edebildiğimiz kadarıyla Şeyhoğlu Mustafa'dır. Şeyhoğlu Mustafa Fars edebiyatına da oldukça vakıftı. Mi'râciyyesinde Batlamyus sistemindeki feleklerin sıralamasına dikkat etmiş ve Senâî'nin açtığı yolda feleklerin mitolojik özelliklerinin, Hz. Peygamber'in gelişiyle terbiye edildiği yönündeki teşbih, telmih, hüsn-i tâliller ile ele alış tarzını benimsemiştir. Hatta Senâî'nin halefi olan şairlerin eserlerine de vakıf olması hasebiyle üslûbunu zenginleştirmiş ve mi'râciyye bölümünü Senâî'den daha uzun ve ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

Kaynakça

Arslan, Mehmet, "Manzum Mi'râciyeler ve Mi'râcnâmeler," Osmanlı Kültür Ortamında Miraç ve Yolculuk Durakları: Edebiyatta, Müzikte ve Resimli Elyazmalarında Miraç ve İslamın Üç Kutsal Şehri, editörler: Ayşe Taşkent ve Nicole Kançal-Ferrari, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021, c.1, s.119-143.

Âşık Paşa, Garîb-nâme, haz. Kemal Yavuz, İstanbul: Türk Dil Kurumu, 2000.

Ayçiçeği, Bünyamin, Behiştî Ahmed Sinân'ın (H.917/M. 1511-12) İskender-nâmesi, (İnceleme- Metin), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2017.

Aydın, Cengiz ve Gülseren, "Batlamyus", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, C.5, s.192-196.

Çorak, Reyhan, Münîrî'nin (öl.1521?) Manzum Siyer-i Nebî'si, Cilt 2-3 (inceleme-metin), Türkiyat Araştırma Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

Ebü'l-Ata Kemalüddin Mahmud b. Ali b. Mahmud Hace-i Kirmani, Gül u Nevruz, ihtimam: Kemal Ayni, Tahran, Müessese-i Mütalaat ve Tahkikat-ı Ferhengi, h.ş. 1370.

Ebu'l-Mecd M. Hakîm Hasan b. Adem Senâî, Hadîkatu'l-hakîkâ, tah: Mohammad Jafar Yahaghi ve Seyyid Mehdî Zergânî, Tahran: İntişârât-i Sohen, h.ş.1397.

El Mısrî, Hüseyin Mücib, El-İsrâ ve'l-mi'râc fi'ş-şi'ri'l-Arabî ve'l-Farsî ve't-Türkî ve'l-Urdî, Kahire: Ed-Dârü's-Sekafiyye li'n-Neşr, 2005/1426.

Emir Hüsrev-i Dihlevî, Hamse-i Emir Hüsrev, tsh: Emir Ahmed Eşrefî, Tahran: İntişârât-i Şakâyik, h.ş.1362.

Güneş, İsa, Şeyhoğlu Mustafa'nın Hurşîd-nâme Mesnevisinin Fransa Ulusal Kütüphanesi Trc 314 Numaralı Nüshası (İnceleme, Metin, Tıpkıbasım), Aksaray Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2024.

Hakîm Hakâni-yi Şirvânî, Tuhfetü'l-Irakeyn, tsh: Yahya Karib, Tahran: Kitabfuruş-i İbn Sina, h.ş.1333.

Harman, Ömer Faruk, "İdrîs", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, C.21, s.479.

İbn Hacer Askalanî ve Suyutî, el-İsrâ' ve'l-mi'râc, thk: M. Abdulkerim Kadi, Darü'l-Hadis, Kahire, 1989.

Kadı İyaz, Şifa-i Şerif, tetkik: A.Fikri Yavuz, çev. Naim Erdoğan, Hüseyin S. Erdoğan, İstanbul: Çile Yayınları, 1977.

Kutluer, İlhan, "Felekler", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul TDV Yayınları, c.12, 1995, s.303.-305.

Nizâmî-yi Gencevî, Mahzenü'l-Esrâr, tsh: H. Vahîd-i Destgerdî, Tahran. Ketâbfuruşi-i İbn Sinâ, h.ş. 1334.

Onay, Ahmet Talât, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, haz. Cemal Kurnaz, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1996.

Özel, Zeynep, "Farsça ve Türkçe Mesnevîlerde Mi'râciyyeler", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü, 2024.

Polat, Arzu, Behiştî Sinân'ın (H.917/M. 1511-12) Mihr ü Müşterî Adlı Mesnevîsi, (İnceleme- Metin), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2017.

Safa, Zebihullâh, Tarih-i Edebiyat Der İrân, Tahran: İntişârât-i Firdovs, Çap-ı Dehum, h.ş. 1369.

Salmânî, Mahdî, "Sefer-i Ruhanî-yi Senâî vu Ebu'l-alâ", Pejuheşnâme-i Zebân-ı Edebîyat-ı Farsî, s.4, Zamistan 1377.

Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîd-nâme, (İnceleme-Metin- Sözlük-Konu Dizini), Haz. Hüseyin Ayan, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1979.

Yavuz, Kemal, "Şeyhoğlu", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, c.39, s.88.

Yavuz, Salih Sabri, "Mi'râç", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Ankara: TDV Yayınları, 2020, c.30, s.133.